

Sobre fraseoloxía galega: Algunhas mostras da área mindoniense

ARMANDO REQUEIXO
Universidade de Santiago

Introducción¹

Nos últimos anos tense adiantado moito no terreo da lingüística galega, especialmente no concernente á morfoloxía, á sintaxe, á semántica -aínda que menos- e á lexicografía. Con todo, no eido da fraseoloxía galega este desenvolvemento é, notablemente, menor. Con este traballo preténdese contribuír cunhas cantas achegas fraseolóxicas a ese grande labor aínda por realizar que é o dicionario de modismos e frases feitas en lingua galega². Por suposto as nosas achegas son limitadas e sono en dous sentidos:

a) espacial e cronoloxicamente, xa que os exemplos recollidos pertencen a falantes de distintas parroquias dos concellos colindantes lucenses de Abadín e Mondoñedo, sendo recollidos nos últimos dous anos, e

---

¹ Vaia por diante aquí o noso agradecemento máis sincero ós profesores X. L. Regueira -quen nos animou en todo momento na elaboración deste texto-, R. Mariño Paz -para quen realizámo-lo traballo académico que serviu como base deste artigo e gracias ó cal corriximos algúns erros que naquel se deslizaran-, X. Varela Barreiro e X. L. Rodríguez -quen nos facilitaron importante bibliografía- e, sobre todo, a Xosé Antón Miguélez que non só nos facilitou bibliografía senón tamén diverso material por el recollido en distintas parroquias do concello de Abadín. A todos eles grazias pola atención que dispensaron ó autor deste traballo e polos seus valiosos consellos.

² Lonxe estamos en Galicia de ter dicionarios deste tipo que outras linguas peninsulares si posúen; Josep Balbastre i Ferrer en catalán co seu *Nou recull de modismes i frases fetes*, Barcelona: Editorial Pòrtic, 1989⁵, Ramón Caballero en castelán co seu texto xa clásico *Diccionario de modismos* ou Guilherme Augusto Simões e o seu *Dicionário de expressões populares portuguesas*, Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1993, ou António Nogueira Santos co texto *Novos Dicionários de expressões idiomáticas: Português*, Lisboa: Edições João Sá da Costa, 1990, proporcionan ós estudiosos destoutras linguas románicas manuais fraseolóxicos utilísimos, inexistentes no caso do galego. Esperemos que este baleiro sexa pronto cuberto polos nosos especialistas, algúns deles -maiormente X. Ferro Ruibal- especialmente cualificados polo saber e anos dedicados a este labor, como se verá neste traballo.

b) numericamente, posto que a cifra de frases feitas recompiladas é máis ben modesta: uns cento cincuenta modismos.

O método selectivo seguido para a compilación dos grupos fraseolóxicos que se reproducen neste traballo ten como base varias peneiras sucesivas: primeiro foi recollido directamente dos falantes entrevistados e despois foi confrontado o seu uso entre persoas de diversas xeracións coa fin de determinar se o seu emprego respondía a un uso xeneralizado ou máis ben a unha peculiaridade do idiolecto do entrevistado. Aquelas voces que non posúan un emprego popular habitual foron rexeitadas e só se recollen neste traballo as que son comprensibles, fami-liares e recoñecibles para calquera falante da zona (e, posiblemente no caso dalgunhas, doutras zonas de Galicia).

Ademais, moitos outros xiros e variantes (case tantos coma os que aquí se recollen) foron tamén eliminados á hora da redacción por estaren recolleitos en obras lexicográficas por todos ben coñecidas e manexadas.

Evidentemente, para o noso labor de recompilación e constatación da riqueza fraseolóxica da zona e da galega en xeral, non partimos de cero, se ben os traballos existentes desta natureza dentro da nosa lingua cóntanse cos dedos dunha man. Neste sentido foinos de moita utilidade para o estudio xeral das frases feitas en todo o territorio galego o xa clásico diccionario de Eladio Rodríguez González *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*³, o interesante capítulo que X. Graña Núñez dedica a este tema no seu libro *Vacilacións, interferencias e outros "pecados" da lingua galega*⁴, así como o *Diccionario Xerais da lingua*⁵ e o novo *Diccionario Xerais Castelán-Galego de usos, frases e sinónimos*⁶, volumes estes dous últimos que nos serviron como "textos peneira" xa que aquí se inclúen aqueles xiros fraseolóxicos por nós recompilados que non teñen cabida nestes manuais de frecuente consulta por parte do grande público.

Entre os traballos periodísticos resultaron moi fructíferas as lecturas dos artigos de Xosé Chao Rego e -sobre todo- de Xesús Ferro Ruibal no semanario *Irimia*⁷.

---

³ Eladio Rodríguez González, *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Vigo: Galaxia, 1958 (I), 1960 (II), 1961 (III).

⁴ Xosé Graña Núñez, *Vacilacións, interferencias e outros "pecados" da lingua galega*, Vigo: Ir Indo, 1993. Hai que aclarar que boa parte das solucións que propón Graña Núñez xa se recollían no diccionario de Eladio Rodríguez. A estas une outras da propia colleita o que contribúe aínda máis a facer do seu texto unha lectura de moi proveitosa consulta.

⁵ Mª Carme Ares Vázquez et alii, *Diccionario Xerais da lingua*, Vigo: Xerais, 1988².

⁶ Mª Carme Ares Vázquez et alii, *Diccionario Xerais Castelán-Galego de usos, frases e sinónimos*, Vigo: Xerais, 1990.

⁷ As colaboracións comenzaría a firmalas X. Chao Rego nunha sección chamada "A fala é camiño" que tería a súa primeira entrega no número 50 do 17-X-1982. Chao Rego seguiría á fronte desta sección ata o número 379 do 2-16 de febreiro de 1992; xusto a partir do número seguinte (n° 380 do 16 de febreiro-1 de marzo de 1992) ata o número 383 do 29 de marzo-12 de abril dese mesmo ano, a colaboración aparece firmada conxuntamente por Chao

Xa entre os traballos monográficos dedicados á área obxecto do noso estudio hai que destacar dous textos: o sobradamente coñecido *Como falan os brañegos*⁸ do poeta mindoniense Noriega Varela e un opúsculo de Paco Rivas titulado *Expresións e ditos populares da área mindoniense*⁹.

A todos estes traballos vaise facendo referencia no *index* fraseolóxico final cando rexistran algún dos modismos inseridos neste estudio ou cando recompilan outros moi semellantes formalmente e que poden ser considerados simples variantes.

Noutra orde de cousas hai que declarar outra evidente, pero intencionada, eiva do noso traballo: non nos detemos en disquisicións terminolóxicas sobre os conceptos de *modismo*, *frase feita*, *xiro lingüístico*, *idiotismo*, etc., ben entendido que non por iso pretendemos instaurar por norma para o noso labor unha particular anarquía conceptual, xa que empregaremos os termos antes referidos como sinónimos do que Rodrigues Lapa deu en chamar *grupos fraseolóxicos*; é dicir, "...eses conjuntos de palabras, em que os elementos andam mais ou menos intimamente ligados, para exprimirem determinada idéia"¹⁰.

Xa para ir rematando con estas aclaracións liminares, diremos que, no tocante á disposición do material fraseolóxico recompilado, este aparece distribuído en diversos epígrafes temáticos dentro dos cales se inseriron os diferentes grupos fraseolóxicos, sempre acompañados dun exemplo contextualizador aclarativo do seu uso. Os bloques temáticos son, ás veces, ben

---

Rego e Ferro Ruibal para, xa dende o nº 384 do 12-26 de abril do 1992 ata hoxe mesmo [o último número consultado por nós e o 431 correspondente ó 4-17 de abril de 1994] aparecer baixo a autoría única de Xesús Ferro Ruibal.

Precisamente nesta última etapa, baixo a firma de Ferro Ruibal, é onde se poden apreza-las aportacións fraseolóxicas máis destacables agrupadas en diversas series temáticas: "Lingua e Historia" (números 385-394, contabilizando un total de dez entregas), "Lingua e tradicións" (números 395-403, con nove entregas), "Lingua e humor" (números 404-415, sumando doce entregas) e a actual "Ditos do mundo agrícola" (números 419-431, con -ata agora- trece entregas).

⁸ A. Noriega Varela, *Como falan os brañegos (serie I)*, A Coruña: Nós, 1928.

⁹ Paco Rivas, *Expresións e ditos populares da área mindoniense*, Lugo: Ed. Deputación Provincial de Lugo, 1992.

¹⁰ M. Rodrigues Lapa, *Estilística da lingua portuguesa*, Coimbra: Coimbra Editora, 1977, p. 76. Coñecemos, ademais, unha tese de licenciatura titulada *Les expressions idiomatiques: leur valeur métaphorique*, que foi presentada por Maribel González Rey na Universidade de Santiago de Compostela e dirixida polo profesor Dr. D. Jesús Lago Garabatos no ano de 1993, onde se propón unha moi útil definición baseada nos seguintes trazos básicos:

a) Dende o punto de vista estrutural (= estrutura interna) as *expresións idiomáticas* son signos poliléxicos fixos que ou ben se presentan como enunciados ou ben como locucións, e

b) Dende o punto de vista semántico (= idiomaticidade) as *expresións idiomáticas* son un signo icónico ben cun sentido propio ben cun sentido derivado ou metafórico.

Posiblemente esta definición sexa máis funcional e explique toda a variedade de exemplos do noso traballo que, en todo caso, pretende ser unha contribución documental e non teórica.

ampos no que respecta ó seu ámbito de aplicación, mais algúns dos modismos serían, doutro xeito, dificilmente adscribibles a calquera dos outros conxuntos máis reducidos que se puidesen formar. En todo caso, procurouse dentro de cada bloque ir desenvolvendo a exposición do material recolleito en diversos subapartados o máis específicos posibles, en aras dunha maior operatividade e facilidade de consulta. Esperemos que así resulte.

Só nos resta sinalar xa que, buscando a fidelidade no rexistro da fala viva, a lingua que aparece na enunciación dos distintos grupos fraseolóxicos reproducirá os dialectalismos propios da zona (e tamén os castelanismos) que nós respectamos escrupulosamente, o que, por outra banda, non ofrece ningún problema engadido ó lector, xa que son facilmente normativizables sobre da marcha.

1. Grupos fraseolóxicos referidos ó tempo cronolóxico

Dentro deste capítulo podemos facer aínda dous apartados: un primeiro dedicado ós grupos fraseolóxicos de referencia vaga ou indirecta ó tempo cronolóxico e outro a parte que agruparía ás distintas frases feitas que indican rapidez ou premura na disposición das persoas ou no desenvolvemento das accións.

No primeiro grupo estarían modismos como *cando San Xoán baixe o dedo* (ex.: Ti vas gaña-la lotería cando San Xoán baixe o dedo, meu amigo), xiro que ten unha clara carga temporal de futuridade irreal. O santo San Xoán aparece na nosa iconoloxía cun dedo erguido polo que os paisanos, cando pronuncian este modismo, están dicindo tanto como que o que enuncian nunca vai ocorrer.

Cando se quere dicir de algo ou alguén que aínda non lle chegou o tempo adóitase dicir que *está (verde) coma a ouca*, (ex: Este rapaz está verde coma a ouca aínda; deixa que lle pasen cinco aniños por riba verás como espabila).

Tamén posúe unha referencia temporal o xiro *ter (máis ou menos) refuxo*, que indica a posibilidade ou non de facer algo dependendo do tempo de lecer de que se dispoña (ex: Non teño refuxo a nada, así que malamente te hei poder ir ver).

Igualmente é curiosa a utilización do verbo *xogar* na frase feita *xogarse "x" anos*, coa que se indica o número de anos que dúas ou máis persoas se levan entre si (ex: El e seu irmán o cativo xóganse só dous anos, en cambio entre o maior e el xóganse máis de doce anos).

Xa no segundo grupo -no daqueles modismos que indican celeridade na disposición das persoas ou accións- estarían frases como *caerlle a cabeza ó trigo* -que se di a algúen cando aparece devecido, degoirado pola consecución de algo no fondo banal- (ex: Corre, corre. Ben seguro que se lle

cae a cabeza ó trigo. Pero home ¿que máis che dá a ti marchar agora que son as dúas da noite que dentro dun par de horas? Total, da noite xa non saímos), ou tamén as frases feitas *levar xetra* -apuro- ou *toca-la catcha*, que se din cando un ten que fuxir a correr dalgún lugar (ex: ¡Leveiche xetra! ¡Se me viras toca-la catcha polo camiño adiante!).

Cando un ten que darse présa *ten que canillar* (ex: Teño que canillar se quero chegar a tempo ó colexio) e entón sae que *non pide pan para o camiño* (ex: Fuxiu coma un lóstrego; non pediu pan para o camiño. En canto rematou a clase botouse fóra) ou o que é o mesmo, dito xa nun ambiente de maior confianza: *vaise (ou marcha) coma o peido do cu* (ex: En canto tocou o timbre do recreo erguémonos e marchamos coma o peido do cu xogar cos outros rapaces ás quedas).

Se o que un quere indicar é que vai realizar algo para o que necesita desprazarse, pero que o vai facer con rapidez entón dise que é de *ida por volta* (ex: Fun saudar ó Manolo pero ida por volta. Saín ás doce e ás doce e cuarto xa estaba de novo na casa), aínda que un sempre pode *atoparse con encomendadas*¹¹ que o entreteñan máis do que tiña pensado (ex: Téñolle dito moitas veces que comemos á unha pero el sempre chega tarde. Non sei como se amaña que sempre se atopa con encomendas) e entón diránlle a un ó chegar que *non é sen tempo*, noutras palabras, que xa era hora (ex: Ai, ho, non era sen tempo que te lavaras. Díxenche antonte que fedías ó verroallo e esperaches ata hoxe pola mañá para ducharte).

2. O tempo atmosférico

Os grupos fraseolóxicos empregados para o tempo atmosférico son moitos e moi variados. Aquí escolmaremos só algúns dos menos difundidos.

Cando o que se quere dicir é que se está erguendo moito aire dise que *se está arrufando o aire* (ex: Moito se arrufa o aire. Non sei se non arrincaré auga). Se o que se desexa indicar é que barruza ou barballa entón dise -con moito humor- que *mexan os páxaros* (ex: Santiago éche unha cidade moi húmida. Alí mexan os páxaros diario, sempre pinga que te pingarás).

Se o tempo é malo e chove moito entón adoitanse escoitar grupos fraseolóxicos do estilo de *chove a ceo aberto (ou a tropel)* ou *casou o demo unha filla e deulle o voto con auga* (ex: Meu amigo que día está, chove a ceo aberto. ¡Parece que o demo casou unha filla e lle deu o voto con auga!). Se ademais a chuvia é torrencial entón dise que *chove de bullón (ou bullina)* (ex: Cando ía eu para a vila andando empezou a chover de bullón e

---

¹¹ Noutros sitios de Galicia tamén teñen expresións curiosas para este suposto. No concello de Castroverde (Lugo) segundo nos informa Paz Novo Candal óese a frase *prender coma unha silva* co mesmo significado que a que nós damos aquí.

púxenme coma un pitiño) e o resultado é que un *ponse feito unha pistraca* (ex: Choveu todo o día a Deus dar. Púxenme feito unha pistraca. Tiven que enxugar ata os calzóns).

Se vai moito frío non será raro oír a algún dicir que *lle tocan as carqueixas* (ex: Se segue baixando así a temperatura imos toca-las carqueixas) e se bebe posiblemente *lle leve a auga os dentes* (ex: A auga da fonte leva os dentes no inverno e tamén no verán do fresquiña que está).

E xa por último, no caso de que o que ocorra sexa todo o contrario, e dicir, que o tempo sexa de pura canícula, daquela oírase dicir que *quenta o sol a páxaro morto* (ex: Ia unha calor insoportable. ¡Non me estraña, quentaba o sol a páxaro morto!).

3. As xentes: etopea e prosopografía

O galego da zona é rico en expresións, en xiros idiomáticos que describen con grande precisión e expresividade ás persoas. Escomezaremos por referirmos agora aquelas que teñen que ver coa súa descrición física para pasar logo a comentar aquelas que se refiren á particular idiosincrasia das xentes.

Se alguén é moi feo adóitase dicir del que parece *estar feito á brosa* (que tamén pode querer indicar que é moi bruto) ou que é (*feo*) *coma unha noite sen lúa* (ex: Presentoume unha rapaza que parecía feita á brosa. Asegúroche que era coma unha noite sen lúa: non había por onde collela).

Cando a persoa é moi bruta dise dela que *é coma un arado* (ex: É coma un arado; no canto de comer co garfo come cos dedos) e cando por riba é malencarado coméntase que ten *cara de baqueta* (ex: Paréceme que traes cara de baqueta. ¿Tiveches algún problema ou ergúchete co pé esquerdo hoxe?). Se é novo e non ten experiencia diráselle que *inda non saíu da casca* -coma o pito do ovo- ou que aínda *ten o leite nos beizos* (ex: Cala, ho ¿que vas saber ti de rapazas se aínda no saíches da casca? ¿Non ves que aínda te-lo leite nos beizos?).

No caso de que sexa vello pero ben conservado diráselle que *aínda está para gastar unhas mangas novas* (ex: Meu fillo, eu xa che teño oitenta e dous anos pero aínda che estou para gastar unhas mangas novas ¿sabes? e non lle recúo a ningunha faldra). Se é delgado aínda comendo moito pode un acusado de *estar cosido* (ex: Bibiana parece que está cosida. Come moito máis ca min e está delgada coma un fio, e eu, que non como nin a metade ca ela, cada día peso máis). Supoñendo que sexa moi alto -ou moi prolixo contando algo- poderase dicir del que *é máis largo ca un día sen pan* (ex: É máis largo ca un día sen pan. Se se estira ben no suarego da porta toca no marco de riba).

Dise dun que *está (ou vai) moi galano* cando aparece moi ben amañado, ben lambido, ben vestido (ex: Hoxe vas moi galano, meu amigo. ¿Quen che comprou ese traxe novo?) e se é moi duro dirase que *ten máis folgos ca un sapo* ou que *ten sete folgos* (ex: Ten máis folgos ca un sapo; logo de lle daren unha malladela de moi "Padre Señor mío" aínda se ergueu e foi á cantina tomar outra rolda).

En canto ás frases feitas que nos descubren o carácter posible dos individuos son especialmente abundantes cando se trata de caracterizacións negativas. Esquemáticamente teríamo-los seguintes modismos que apuntan ó defecto ou xuízo das xentes que os precede:

-Despistado: *estar badando* (ex: ¡Estás badando! Búsca-las gafas e lévalas postas).

-Entrometido: *estar botando as mantas no hospital* (ex: Paréce-me a min que ti estás botando as mantas no hospital e que mellor che era atender á túa vidiña, que Xosé sábeche moi ben cal é a agulla de marear da súa muller e xa entre eles amañarán).

-Inxenuo ante a evidencia: *estar na horta e non ve-las verzas* ou *estar na parra e non ve-las uvas* (ex: Ti desde logo estás na horta e non ve-las verzas. ¿Non te decatas de que o que queren eles ó invitarte é rirse de ti?)

-Lingüareteiro: *ter lingua como a vaca rabo* (ex: Luís ten lingua como a vaca rabo. Fala e fala e nunca cansa).

-Iracible: *logo se lle sube o galo ó poxigo* (ex: A Farruco non lle andedes con bromas que logo se lle sube o galo ó poxigo e igual vos arrea unha).

-Malhumorado: *non estar para séculas* ou *non ter ganas de danza* (ex: Non me fales agora das notas que non estou para séculas. Veño de ve-la nota de matemáticas e teño un suspenso, así que non che teño ningunha gana de danza).

-Forrica, famento: *ser (ben) canino* (ex: ¡Hai que ser ben canino, ho! Estiven na súa casa toda a tarde e non me invitou sequera a un café)

-Falso, traidor: *ser coma a calderilla (ou como as perras gordas)* (ex: Éche coma a calderilla; primeiro moito che había de axudar a face-los deberes e logo foise ve-lo fútbol).

-Entreitizo, delicado, susceptible: *ser coma pelo de ovo*¹²(ex: É coma pelo de ovo. Inda ben non lle collín o lápis para anota-lo enderezo e xa me dixó que se llo gastaba tería que mercarlle outro novo).

-Malintencionado, perverso: *ser de (ou ter) mala folla* (ex: Mira que tes mala folla; vés dicíndome a min que xa falas ti co avogado para

---

¹² No concello de Cospeito, preto xa que logo da zona que aquí tratamos, hai un xiro moi curioso coa mesma significación: *ser un místico* ou tamén *andar con mistiqueadas* que se emprega nos mesmos contextos descritos para *ser coma pelo de ovo*.

solucionalo e resulta que, por detrás, amañas todo para que me aumenten a pena).

-Medoso: *ser un cu de medo* (ex: Está feito un cu de medo ¿Sabías que non pode ir só ó lavabo de noite porque ten medo ás pantasma?).

-Larpeiro, enchedoiro: *ser un pousafoles (ou un comellón)* (ex: Non me fales do Albino, é un pousafoles. Non hai deus que o manteña; está todo o día do Señor torando).

-Toleirán: *ser un cabeza de can* (ex: Mira que es cabeza de can ¿Para que quererás comprar dúas motos á falta de unha se non tes carné para elas?).

-Adulador: *andar ulíndolle os peidos a algúen, andar lambéndolle o cu a alguén ou lavarlle a un os cascós* -expresións que só se pronuncian en ambientes distendidos e diante de amizades pola súa evidente carga escatolóxica- (ex: Sempre anda ulíndolle os peidos ó profesor ¿Como non vai levar boas notas se sempre lle está lambendo o cu! Se eu lle lavara os cascós así tamén tería esas notas).

-Inxenuo e apocado: *ser un lanas* (ex: Éche un lanas. Se lle dis que se vaia, vaise sen preguntar sequera por que o botas. Incluso cando o insultan dá a volta e evita contestar).

-Imperfecto -coma todos- recoñecéndoo: *ter unha leira en Toledo (coma calquera)* (ex: Eu tamén che teño unha leira en Toledo coma calquera, non vaias pensar. Cando me irrito, por exemplo, son moi mal falado e insulto con facilidade á xente).

-Temperamental, agresivo: *ser calzado (dos catro pés)* (ex: Ese zapateiro que tes como veciño éche calzado dos catro pés. Se lle aparcas diante do seu vado ponse doente e chámachas todas).

-Mentireiro: *ser coma a gaceta* (ex: Carlos sempre foi coma a gaceta. O outro día díxome que saíra cedo da casa pola mañá e estivo ata a hora de comer encerrado nela).

-Fervellasverzas, inqueda: *te-lo formigo no cu* -frase dun uso restrinxido audible só naqueles casos nos que o noso interlocutor sexa ademais amigo ou coñecido- (ex: Ese rapaz parece que ten o formigo no cu. Leva toda a tarde dando voltas polos corredores do hospital curioseando nas habitacións).

4. Desesperación, desgracia e outras situacións negativas

Os grupos fraseolóxicos deste tipo son bastante abundantes. Non é difícil oír expresións como *verse ata o nó da gorxa* (ex: Vinme ata o nó da gorxa. Tiña tanto traballo que pasei unha semana enteira durmindo só a dúas horas por noite), *verse entre papos de araña* (ex: Tiña que recolle-lo premio ás once e media e ás doce menos cuarto empezáballe un exame. Dígoche eu

que se veu entre papos de araña), ou *verse entre portas* (ex: Pedro veuse entre portas cando lle dixeron que ou pagaba o que debía ou lle retiraban a licencia, pois non tiña cartos con que pagar), expresións de significación transparente moi empregadas para situacións nas que é custoso inclinarse nunha elección. Tamén se empregan asiduamente frases feitas como *andar a guindós* (ex: Vou moi mal de cartos. Ando todo o mes a guindós: uns días teño cinco, outros nada, outros dez, outros outra vez nada...) ou *andar a matafolgos* (ex: Ando a matafolgos. Non paro un minuto de emprego a emprego para gañar cartos e aínda así paso fame) que tamén aluden a situacións problemáticas nas que a un lle custa desenvolverse con normalidade en calquera contexto -non só no económico-.

Igualmente un pode sentirse desesperado e proferir frases de resignación como *da perda, un pelo* (ex: Entráronme no almacén e roubáronme tódalas caixas de cervexa agás unha. Pois, da perda, un pelo. ¡Invítovos a cervexa, carafío!) ou *por onde vai a ola que vaia a tapadeira* (ex: Voume presentar ó exame. Teño suspenso o anterior parcial cun dous e agora non sei se levarei un oito para aprobar pero...¡contra!, por onde vai a ola que vaia a tapadeira. Se volvo suspender que volva, intentar heino de intentar), modismos típicos do xenio popular que revelan un claro espírito de superación fronte á adversidade.

Un pode *aforrar (dicir, facer) algo* (ex: Aforras dicirle nada ó axente de tráfico. Se ten pensado multarte vaino facer igual) cando o que vai facer ha ser en balde, e se lle *dá moita faterna* -traballo, lata- (ex: Eu xa non quería facer con tanta présa o traballo e ó final deume moita faterna. Tiven que entregalo fóra de prazo e gracias a que me deixou o profesor facelo) debe deixarse estar con máis razón. Se a un suceso negativo lle sucede outro peor óese dicir *por riba de caldo, sopas* (ex: Non me deron a bolsa de estudos e encima teño que paga-la matrícula. ¡Está moi ben isto, por riba do caldo, sopas!) xusto o contrario de *por riba de mel, filloas* (ex: Gañara moitos cartos co negocio e encima foille toca-la lotería. Xa ves, ¡hainos que nacen con sorte, por riba do mel, filloas!).

Se o que se nos ofrece ou acontece non ten na elección unha mellora cualitativa esencial entón dise que *pouco máis ten touciño ca soá* (ex: Non teño que lava-la roupa pero teño que fregar sempre a louza así que pouco máis che ten touciño ca soá).

Nos casos nos que un é moi pretencioso e se marca metas inalcanzables utilízase o xiro *querer pilla-lo ceo cos pes e non chegarlle coas maus* (ex: Dixo que quería obter unha matrícula nesa materia. Pobriño, quere pilla-lo ceo cos pes e non lle chega coas maus). Ademais se o que ocorre é que se traballa inutilmente dise que *se traballa para o inglés*¹³(ex:

---

¹³ Na tesíña citada de Maribel González Rey inclúese este grupo fraseolóxico. Alí dánsenos os curiosos -a cal máis- equivalentes en francés, español, inglés e italiano:

Francés: Travailler pour le roi de Prusse.

Eu non vou traballar para o inglés: ou me pagas ou non che axudo a pinta-la casa).

Cando un está gafado óese dicir -se se fala en confianza- que *pisou unha merda* (ex: ¡Hoxe pisei unha merda; todo me sae mal!), expresión propia do rexistro vulgar só admisible nas circunstancias sinaladas. Se nun asunto non se pode axudar máis do que xa se axuda, entón dise laconicamente que *non hai máis cera cá que arde* (ex: Non hai máis cera cá que arde, Xosé. Se queres aínda máis rebaixado o aparato terás que ir a outra tenda). No caso de que un sexa acusado inxustamente, é dicir, que pague xusto por pecador, tamén se adoita dicir *fainas a cocha e páganos os marraos* (ex: ¡Xa vé! Fainas a cocha e páganos os marraos. Eu intentei defende-los compañeiros e suspendéronme a min, que maldita culpa tiña).

E xa cando o colmo dos males chega ó extremo acábase dicindo *adiós tocou* (¡Aí si! ¡Adiós tocou! Agora xa non che pode dicir nada o pobriño que vai na caixa) porque un *xa non dá o pé nin a mau* (ex: O homiño xa non daba nin o pé nin a mau. Estaba branco como a cera, morto como ía).

5. Boa sorte, satisfacción, amor e outras situacións positivas

Neste bloque de grupos fraseolóxicos poderíamos distinguir dous subgrupos aínda; por unha banda o daquelas frases feitas que se refiren a situacións positivas en xeral e, por outra, o daquelas amorosas e, maioritariamente, de marcado carácter sexual nas que o humor do pobo se volve máis visible.

Cando un ten un bo día *está de xenio* (ex: Hoxe estou de xenio, pódeme pedi-lo que queiras) -se vai negada significa, evidentemente, xusto o contrario-. Se se está de xenio a un pódelle parecer que *toda a terra é país* (ex: Os homes pensan que con nós é chegar e encher; cren que toda a terra é país e non é. A unha muller hai que namorala, hai que conquistala e non asoballala). Se un que xa ten sorte aínda recibe máis favores da deusa Fortuna dise que se lle *untou o rabo ó cocho gordo* (ex: Aquilo foi untarlle o rabo ó cocho gordo; tiña millóns no banco e encima herdou dun tío rico) e se, pola contra, o asunto non foi ben pero quérése ve-lo positivo dunha situación exclamarase *inda ben que vén* (ex: Desfixo o coche, é verdade, pero inda ben que vén que non se mancaron).

No suposto de que se recibira unha axuda inestimable escoítase dicir que esta *valeulle a vida (a alguén)* (ex: Eu estaba só movendo o moble do

---

Español: Trabajar para el obispo.

Inglés: To work for nothing.

Italiano: Lavorare per la gloria.

En González Rey, *op. cit.*, p. 88.

seu sitio e cando chegou Antón axudoume. Téñoche que dicir que me valeu a vida; se nón fose por el non o tería cambiado de lugar). Se alguén aproveita unha situación para aumenta-la súa habenza, daquela fálase de *face-la(s) chaqueta(s)* (ex: Fixo a chaqueta co asunto de pasa-los traballos á máquina, pois cobraba moito máis do que valía o traballo).

Tocante ás expresións e xiros propios da linguaxe amorosa, imos aquí falar das de natureza sexual por se-las menos contempladas nos dicionarios e glosarios de manexo habitual. Un pode *querer a alguén polos vivires* (ex: O rapaz quérelle a seu irmán polos vivires; antes de que lle fagan mal mata a quen se lle poña por diante), como amigo ou parente, e non ter con el trato sexual pero tamén pode relacionarse deste xeito con outras persoas e chegar a *chapear (ou machacar) nunha a pracer*¹⁴ (ex: Manolo non é parvo. Chapeou na Anita a pracer e logo cada vez que a vía viráballe o cu), a *xurar bandeira* -por ter unha erección- (ex: Pasou por alí unha rapaza tan provocativa que me puxen a xurar bandeira), ou *facer vara* (ex: Estiven facendo vara e, ó final, non puider deitarme con ela porque no mellor díxome adeus), ou *poñer-las mantas ás catro augas* (ex: Pasei toda a noite poñendo as mantas ás catro augas, tal foi a excitación que provocou en min o recordo da noite pasada con María), ou tamén *face-la viuda (dos cinco fillos)* -referido a un acto onanista- (ex: Tiven que face-la viuda dos cinco fillos porque a rapaza deixoume doente coma un can) ou *face-la tía Manuela* (ex: Deberon facer unha tía Manuela no lavabo porque as paredes estaban todas luxadas) e outras "lindezas" propias dun rexistro máis ben vulgar non só dos galegos desta zona senón, en xeral, do galego de a pé e que non son empregadas fóra dun círculo de amizades moi reducido e sempre da máxima confianza.

6. Indecisión, futuro incerto, inqedanzas, ameazas...

Aquí poderíamos situar unha primeira serie mellor definida polo eixo semántico da confianza/desconfianza ou da certidume/incertidume (nunha persoa ou nun suceso presente ou futuro) e unha segunda xa máis xeral sen eixo semántico claro.

As primeiras poderíamos, xa que logo, expoñer-las confrontadamente:

---

¹⁴ Esta frase recóllea Heinz Kröll no seu exhaustivo estudio *O eufemismo e o disfemismo no portugués moderno*, Lisboa: Instituto de Cultura e Língua Portuguesa, 1984. Na páxina 110 do seu libro pode lerse:

"Há uma série de verbos que exprimem o acto sexual que, na sua maior parte, são disfemísticos e tidos como obscenos, pertencendo a um vocabulário tabu na boa sociedade. Assim, por exemplo, *cachimbar...*, *chapar...*, *chiçar...*, *empatar...*, *engatar...*, *espetar...*".

a) Da banda dos grupos fraseolóxicos que indican confianza ou certidume estarían:

-*Crerse nun* -confiar en- (ex: Ti crete en min que irás ben. Non vaias mañá á clase que mañá hanche facer ponte).

-*Dar con un en que* -coincidir con- (ex: Pepe discutíanos que o Barça era mellor, pero Aquilino veu dar comigo en que o Deportivo o estaba facendo moito mellor) ou *ser do ramo dalguén* (ex: Eu son do ramo de Baroja: a estupidez universal non ten remedio).

-*Estar no talego (ou no papo)* -estar feito- (ex: ¿Levar un cinco en Xeografía? Iso está no papo, home ¿Non ves que á profesora lle caio ben?).

b) Da banda dos grupos fraseolóxicos que indican desconfianza ou incertidume estarían:

-*Verlle a filosa a algúen* -desconfiar de antemán- (ex: Xa lle vía eu a filosa a aquel tipo de ser un larpeiro de coidado; comeu tres pratos de caldo que mantiñan a un cocho da ceba).

-*Nunca chove como trona* -moito ruído e poucas noces- (ex: Eu xa dixen que nunca chove como trona. ¿Viches como ó final non lle pagaron tanto como el barrambeaba?).

-*Soña-lo burro co farelo* -soñar imposibles- (ex: ¡Soña o burro co farelo! Pensa que lle van dá-lo posto sen ter méritos para el).

-*A ver como baila Miguel* -deixar a ver que depara o futuro- (ex: Iso de que o P. P. vai gañar-las eleccións é moito falar. Deixa a ver como baila Miguel).

-*Dios tanto deu como ten para dar* (ex: O que non sabes ti é que Dios tanto deu como ten para dar; riste de Francisco porque rompeu a perna, xa verémo-lo que che ocorre a ti).

-*Ser (algo) unha mea sen conda* -algo pouco claro- (ex: Eu non o vexo claro; paréceme que ese asunto dos partidos políticos e a corrupción é unha mea sen conda).

-*Hoxe bouza e mañá cadaval*: hoxe descanso, mañá traballo (ex: Paréceme a min que vai haber hoxe bouza e mañá cadaval así que voume ir cediño á cama que se non heinas pasar apertadas).

-*Levantarlle o cesto a un*: acabárselle o bo (ex: Agora un xa non está seguro en ningún traballo. Cando un menos o pensa levántanlle o cesto e queda na rúa).

-*Irse ver na pel da burra*: ir pasa-lo mal (ex: Adianta traballo hoxe que se non mañá vaiseche bota-lo tempo enriba e vaste ver na pel da burra).

Tamén poderían encadrarse neste bloque como suxerindo certa idea de indecisión, futuro incerto, inqueda ou ameaza frases do estilo de *non haber caso* -empregada para referirse a un desenlace dun suceso moito menos malo do que se esperaba- (ex: Eu tíñalle moito medo ó exame de lingua pero aínda non houbo caso), ou *quentarse ó lume, que arden os*

cangos -preciosa refeitura galega do *carpe diem* latino- (ex: É a última vez que podes verte con ela, así que quéntate ó lume que arden os cangos).

Por aquilo do que poida pasar e como *en todas partes erguen e baixan* (ou *en todas partes hai cas descalzos, ou en todas partes hai que ver*) (ex: Mira, se o marido lle pega éche cousa deles; en todas partes erguen e baixan e eu non vou ir mete-los fociños onde non me chaman), un debe de *baixar cabeza* -obedecer- (ex: O final baixou cabeza pero o moi cabezón non quería recoñecer que o que fixera estaba mal e que tiña que pedir desculpas) e *non arma-lo merlo* -non buscar follón- (ex: Non árme-lo merlo, que se non vas acabar levándoas. Estate calado, anda) nin *busca-lo cisco para os ollos* -buscar problemas- (ex: Con esa actitude estás buscando o cisco para os ollos e o que vas conseguir e que a manobra se volva contra ti) porque se non hanlle de *untar a un a bandana* -medi-las costas- (ex: Como non respectes a túa nai vouche unta-la badana e despois non me veñas con laios) e vai acabar *vendo a Dios polo cu dunha agulla* -pasándoas negras- (ex: Deume tal labazada que vin a Deus polo cu dunha agulla ¡Canto me doeu!), expresións estas dúas últimas que unicamente se óen nun rexistro coloquial propio dunha conversa entre amigos.

7. Xenio e humor

Neste apartado reunimos un grupo reducido de modismos que, de forma vaga, expresan distintas actitudes ora xocosas ou irónicas ora violentas da vida diaria. É por iso que se un *arma batifundo* (ex: Estou cheo dos meus veciños de arriba. Tódalas noites arman batifundo. Vou ter que chamárlle-la atención) poden acabar *víndose a un* (ex: Eu estaba tranquilamente falando da muller do barbeiro e, de súpeto, veuse a min Martín. Entón caín na conta de que as malas linguas din que che anda con ela sen que o saiba o marido. Tiven que empurralo e case chegamos ás mans se nón fose que Miguel e Xesús nos separaron), quizabes porque se lle *tocou o sacho* (ou *o nabo, ou a moral*) *a algúen* (ex: Toda esa historia dos programas televisivos sobre os mundiais de fútbol xa me está empezando a toca-lo sacho ¡A ver se emiten outro tipo de programas dunha vez!) -ben entendido que nun rexistro coidado este modismo sería de mal gusto, quedando o seu uso rexistrinxido a un nivel de lingua máis popular e vulgar-.

Tamén estarían neste grupo frases feitas como *deixa-la conta así* -equivalente ó arcaísmo castelán "mejor no meneallo"- (ex: Deixa a conta así. Non paga a pena que te sigas xustificando por terme insultado. Agora xa vai, Marica non chores), ou outros do estilo de *levar a un ós alpibardos* -que se emprega para as novatadas- (ex: O meu primo contou como levaban ós alpibardos ós novatos no seu instituto: poñíanse nas portas dos lavabos e

pedíanlle-lo carné de lavabo. Como os infelices non o tiñan nin sabían del e a maioría das veces ían moi apurados aceptaban paga-lo que se lles pedía), ou as exclamacións *¡Manda chover na Habana!* -de admiración e sorpresa e tamén si de carácter eufemístico- (ex: *¡Manda chover na Habana!* Parecía parvo e foi casar coa rapaza máis bonita e máis rica da vila) e *¡Chufa carrizo!* -equivalente a aqueloutra máis coñecida de *baixa Modesto que subo eu-* (ex: *¡Chufa carrizo!* A quen se lle ocorre dicir que xoga el tan ben coma Pelé).

8. Comportamentos sociais

Este -e tamén o que segue, como veremos- é un grupo moi heteroxéneo. Aquí damos cabida a unha serie de xiros lingüísticos que só nun sentido moi lato responden á etiqueta de "comportamentos sociais" entendida como as distintas maneiras de manexarse en sociedade. Figurarían aquí grupos fraseolóxicos como *cada can que lamba o seu carallo* -que revela unha postura claramente insolidaria e que só ten cabida nun rexistro de fala vulgar- (ex: Aquí cada can que lamba o seu carallo. Se non fixo o traballo e o ten que entregar que se ataña ás consecuencias que eu non vou facer de criada túa), ou *cada un que faga papas da súa fariña* -de idéntica significación que a anterior- (ex: Eu non che sei se gañou moitos cartos vendéndoche as terras ou non. Eu non chas vendo que aquí cada un fai papas da súa fariña e sabe o que lle convén).

Se un pasa todo o día de parola dise que sempre *está de concello* (ex: Eu preocupada por onde estaría a aquelas horas e resulta que estaba de concello na taberna cos amigos). Se se fai o despistado entón dise del que *se fai as once*¹⁵ (ex: Díxenlle que lavara a louza el hoxe pero fíxose as once).

En canto ó modo de dirixi-la mirada un pode *mirar de enxezgo* -é dicir, de esguello- (ex: Como me vían vestido daquel xeito as vellas non deixaban de mirarme de enxezgo, coma se as fose violar) ou, contrariamente, *mirar a peito* -ou sexa, de fronte, de cara- (ex: Mireino a peito e vinlle os ollos cheos de bágoas. Deume pena). Xa por último tamén é frecuente oí-lo modismo *non facer (ou facer) lama* indicando a presenza, o vivir nun sitio ou non de alguén (ex: Mentres a miña familia viviu en Vigo eu non ía por alí. Prefería vivir en Santiago. Por iso che digo que eu en Vigo non facía lama).

---

¹⁵ Gracias a Susana Díaz Núñez sabemos que no Corgo (Lugo) emprégase tamén o modismo *pinta-lo (ou facerse o) Andresiño* co mesmo sentido. Este, aínda que rexistrable nos concellos de Mondoñedo e Abadín, é moi pouco empregado na zona por nós estudiada, que prefíre, en todo caso, o xiro aquí incluído de *facerse as once a alguén*.

9. Situacións diversas

Este bloque, como indica xa o título, é un caixón de xastre. Aquí imos incluír aqueles grupos fraseolóxicos que non responden polo seu contido a modismos inseribles en ningún dos epígrafes anteriores tratando -sempre que sexa posible- de adscribilos a distintos subgrupos. A parte dos dificilmente clasificables estarían outros que poderían, máis ou menos, axustarse a rótulos presentativos comúns.

Entre estes modismos dos que falamos están os referidos ó resultado (positivo ou -a maioría das veces- negativo) dun negocio como *ascender de coche para rancho* -cando se queda no mesmo que se estaba- (ex: ¡Si, home, si! Ti moitos xamóns e moito conto e ó final deuche a mesma nota ca nós. ¡Fixeches un feito, ho! Ascendiches de coche para rancho), *cambia-los ollos polo rabo*¹⁶ -cando o cambio é todo o contrario de vantaxoso- (ex: Ti décheslle as túas botas de coiro a teu irmán e quedaches co seu calzado deportivo para o inverno. ¡Fuches listo! Cambiáche-los ollos polo rabo), *gana-lo que ganou a burra en maio* -ou sexa, saír mal parado, non gañar nada- (ex: Espérate ti que che vaian aumenta-lo soldo por traballares dúas horas e media máis ó mes. Paréce-me a min que vas gana-lo que ganou a burra en maio), *irse o comido polo servido* -cando algo parecía máis fructífero do que ó final foi- (ex: Toucoulle un belisquiño na lotería de Nadal pero gastara moito en décimos. Total nada, foíselle o servido polo comido), *perde-lo coiro e maila polpa* -ou sexa, perder nun negocio tódolos proveitos posibles- (ex: Quixo atender a todas e cando se deu de conta perdera o coiro e maila polpa, porque a muller divorciárase del e a amante fôrase con outro), *quedar a pre* -cando o resultado da operación non varía o estado inicial- (ex: Vendín o coche por dous millóns e merquei outro máis pequeno por un millón duascenas mil e unha moto por oitocentas mil pesetas, así que quedei a pre) ou *volve-la auga ó xarro* (ex: Volveuche a auga ó xarro porque el vendeume un traxe por trinta mil pesetas e eu vendinlle uns libros por outro tanto), *salir máis cara a salsa có peixe* -cando un negocio causa perdas- (ex: Para que lle desen o carné tivo que pagar por el unha chea de cartos. Penso que lle saíu máis cara a salsa có peixe) e *tras do mel veñen os abellós* -cando nun asunto aparecen problemas que non se previran ó principio- (ex: Botouse a durmir toda a noite e non estudiou, e despois cando foi a hora de saír pola noite non lle deixaron, así que tivo que fastidiarse; tras do mel veñen os abellós).

---

¹⁶ Este grupo fraseolóxico ten historia. Precisamente hoxe dise porque resume o ocorrido á ra e á toupa. A ra -que non tiña ollos- propúxolle á toupa -que non tiña rabo- cambia-lo seu rabo polos ollos da toupa. Esta aceptou, facendo un troco moi pouco ventaxoso. De aí -segundo a sabedoría popular- que hoxe as toupas sexan cegas e as ras rabenas. Só máis tarde sería cando a frase se fixaría como grupo fraseolóxico e pasaría a te-lo significado de lingua que no texto se explica.

Outro subgrupo posible sería o daqueles modismos que expresan a idea de abundancia/escaseza como *(facer algo) a medo*

-co sentido de face-lo con escaseza- (ex: Non me botes viño a medo que non me emborracho facilmente. Éncheme o vaso, fai o favor) fronte a *darse como a chuzma* -isto é, moitísimo- (ex: Desde logo o que hai que ver. Limpei onte o po da habitación e xa volve estar chea del. ¡Dáse como a chuzma!), ou *haber a dar cun pau* (ex: Había alí troitas a dar cun pau. Pescamos entre os dous sete quilos, e non pescamos máis porque non nos cabían máis troitas nos cestos) e *ben ás cheas* -é dicir, sobradamente- (ex: Na feira do San Froilán debeu de habe-lo ano pasado ben ás cheas vinte mil persoas).

O último subgrupo "etiquetable" dentro do bloque xeral de situacións diversas sería o referido ás frases feitas que aluden a unha situación económica negativa. Aquí incluíriáanse: *acábate pobre e vende a camisa* -modismo que amosa claramente unha situación de desesperación por parte do falante que o emite- (ex: Quedei sen un peso por paga-lo tractor novo e agora enférmame o fillo. ¡Ai, acábate pobre e vende a camisa!), *andar á pedigalla*

-cando se anda mendigando- (ex: Como Carlos me volva pedir tabaco non llo dou. Sempre che anda á pedigalla. O que queira fumar que merque), *andar no último furado da chavella* -ou o que é o mesmo, moi axustado economicamente- (ex: Eu non sei como me amaño que ando diario no último furado da chavella. ¡A ver se me toca un día a quiniela, home!), *non da-la peza para o tacón* -cando algo vai moi xusto ou non chega, especialmente os cartos- (ex: Que máis queredía eu que comprache ese libro de doce mil pesetas pero só teño cinco mil e ben vés que non dá a peza para o tacón), e *non ter limento* -por non ter nada, no máis amplo sentido da palabra- (ex: Ti vai comer se queres que eu non teño limento de fame).

Dentro do grupo que ó principio deste apartado denominabamos como "difícilmente clasificables" o número de frases feitas a incluír é grande. Entre as circunlocucións -ou sexa aquelas expresións polas cales dun modo indirecto se alude a unha realidade coñecida- inseriríamos *barba (ou pelo) de cuco (ou cerro de toxo)* -xiro polo que se designa un vexetal de cor vermella e filamentosos que adoita cubri-lo toxo e outras especies- (ex: O toxo da Fraga Vella que fomos buscar onte para estra-las cortes estaba inzado de pelo de cuco. Había tanto que case non se vían as espiñas), *o foco dos pobres* -circunlocución enxeñosa que oculta tras de si unha realidade ben coñecida: a lúa- (ex: Mira, hoxe saíuche o foco dos pobres cos cornos para arriba, sinal de que vai nevar), o eufemístico *dedo sen uña* -co que se alude ó pene sempre e cando os interlocutores sexan amizade do que pronuncia a circunlocución, posto que nun rexistro elevado de lingua non tería cabida esta expresión- (ex: As mulleres moito lles vai o dedo sen uña) e

o *óso pingón*¹⁷ (*ou óso palomo*) (ex: Deume un golpe no óso pingón que pensei que me partira a columna. Botei tres días na cama e aínda non sandei de todo) xiro mediante o cal se designa a última vértebra da columna que, ó estar unida ó escomezo da cadeira é tamén chamada *cruz das costelas*.

Para pór fin á nómina de frases feitas do noso traballo citaremos a continuación unha serie de modismos, usuais polo seu alto emprego, e que poderían moi ben ser incluídos ou en varios ou en ningún dos grupos e subgrupos que fomos delineando ó longo do noso estudio. Falamos de grupos fraseolóxicos como *mandarse moito* -esaxerar, non ser ponderado- (ex: Paréceme que te mandaches moito dicindo que chegabas na moto de Santiago a Lugo en vinte minutos), *de punta a couce* -de principio a fin- (ex: Vestía de vermello de punta a couce. Non había na súa indumentaria nada que non fose encarnado), *ser defecto do animal* -ser defectuoso inherentemente- (ex: Este coche tírame moito para o lado dereito pero non é que eu lle dese ningún golpe, é defecto do animal. Xa mo venderon así de segunda man), *pechar que marcha o gato* -modismo empregado exclusivamente cando se desexa que nun local se peche(n) a(s) porta(s) de acceso coa fin de mante-lo quente- (ex: Pecha que marcha o gato e despois hai que andar acendendo os radiadores), *ter máis conto* -interesarse máis- (ex: El non quixo ir ó baile. Preferiu quedar na casa estudiando que lle tiña máis conto), *terlle o camiño a alguén* -esperar por alguén- (ex: Tiña que falar co profesor así que tívenlle o camiño ó saír de clase e comenteille o caso), *arrea-los pantalós*¹⁸ -defecar, rexistrable só en niveis popular-vulgares de lingua- (ex: Vou arrea-los pantalós que me apura moito e despois na conferencia non hei poder facelo), *deixar coma un pan (a alguén)* -isto é, pampo- (ex: Deixou ó pai coma un pan cando lle dixu que ía casar. Non dixu palabra en todo o día), e un longo etcétera de modismos posibles, nómina amplísima, verdadeira lexión que, caso de intentar enumera-los todos, desbordaría os límites deste traballo que se impuxo ser só aproximativo -nunca exhaustivo- ó fenómeno.

Conclusión

Como dicíamos nas últimas liñas, a lista posible de grupos fraseolóxicos que se poderían ter dado aquí sería moito maior. En todo caso,

---

¹⁷ O dicionario monolingüe da editorial Xerais dá a esta circunlocución o significado figurado de "pene" (*vid.*, Ares Vázquez *et alii* (1988), *op. cit.*, p. 626, *sub voce* "óso"). Sen embargo, na zona estudiada non é esa a significación que posúe este modismo senón a de vértebra última da columna, como se explica no texto.

¹⁸ En Heinz Kröll, *op. cit.*, pp. 90-91 aparecen frases feitas paralelas:

"O verbo vulgar e grosseiro *caçar* é eufemizado con muita frecuencia...Na linguagem familiar e popular...usam-se expressões como...*arrear o calhau (a carga, a giga, o preso),...ir arrear as calças...*".

ese non foi o noso propósito. Nós pretendemos chama-la atención sobre a fraseoloxía como aspecto da lingüística galega a estudar sen máis dilación. Fixémolo a través dun achegamento puntual e non exento de importantes limitacións. Quixo ser unha aguilloada na conciencia dos estudiosos que teñen a obriga de traballar neste eido tan desatendido da nosa lingua.

A fraseoloxía de calquera idioma é, indudablemente, un dos terreos lingüísticos de máis difícil dominio pero tamén, precisamente por isto, un daqueles onde se revela con maior claridade o verdadeiro ser desa lingua, a súa esencia diferenciadora con respecto a outros vehículos idiomáticos. Xa que logo, se non preservamos esta nosa riqueza fraseolóxica estamos, indefectiblemente, renunciando a preserva-la lingua, traducindo, calcando, transvasando literalmente os grupos fraseolóxicos casteláns (principalmente, pero tamén doutras linguas). É por iso que se fai cada día máis imprescindible a elaboración dun dicionario galego de grupos fraseolóxicos.

Aquí intentamos axudar -moi humildemente- a ese **necesario** proxecto futuro. Por iso dispoñemos tras destas liñas un *index* fraseolóxico para facer máis doada a consulta. Por iso tamén, quixemos na introducción ser exhaustivos (ata onde a medida das nosas posibilidades nolo permitía) na bibliografía sobre traballos fraseolóxicos galegos sen deixar tamén de citar algúns textos básicos doutras linguas veciñas. Non desexamos outra cousa que achegar e salvar do esquecemento algúns modismos galegos que poden moi ben ser empregados no canto das tan socorridas traducións literais castelás que en tódolos círculos (familiar, escolar, literario e incluso académico) proliferan. Se así foi consideráremo-lo noso obxectivo cumprido.

INDEX FRASEOLÓGICO¹⁹

- a ver como baila Miguel*, 100
acábate pobre e vende a camisa, 104
adiós tocou, 98
aforrar (dicir, facer) algo, 97
aínda está para gastar unhas mangas novas, 94 (Ro., vol. II, p. 581)
andar a guindós, 97
andar a matafolgos, 97
andar á pedigalla, 104
andar lambéndolle o cu a alguén, 96
andar no último furado da chavella, 104
andar ulíndolle os peidos a alguén, 96
arma batifundo, 101 (Ro., vol. I, p. 337)
arrea-los pantalós, 106
ascender de cocho para rancho, 103
atoparse con encomendadas, 93
baixa Modesto que subo eu, 102
baixar cabeza, 101
barba (ou pelo) de cuco (ou cerro de toxo), 105
ben ás cheas, 104
busca-lo cisco para os ollos, 101
cada can que lamba o seu carallo, 102
cada un que faga papas da súa fariña, 102
caerlle a cabeza ó trigo, 93
cambia-los ollos polo rabo, 103
cando San Xoán baixe o dedo, 92
cara de baqueta, 94
casou o demo unha filla e deulle o voto con auga, 94
crerse nun, 100
cruz das costelas, 105
chapear (ou machacar) nunha a pracer, 99
chove a ceo aberto (ou a tropel), 94 (Ch., nº 369 do 15-29 set. do 91, p. 16)
chove de bullón (ou bullina), 94 (Ro., vol. I, p. 403; Ch., nº 369 do 15-19 de set., p. 16)
¡chufa carrizo!, 102
dá moita faterna, 97 (Ro., vol. II, p. 336)
da perda, un pelo, 97
dar con un en que, 100
darse como a chuzma, 104
de punta a couce, 105
dedo sen uña, 105
deixa-la conta así, 102
deixar coma un pan (a alguén), 106
Dios tanto deu como ten para dar, 100
é coma un arado, 94 (Fe., nº 429 do 7-20 de marzo do 94, p. 16)

---

¹⁹ En Heinz Kröll, *op. cit.*, pp. 90-91 aparecen frases feitas paralelas: "O verbo vulgar e grosseiro *caçar* é eufemizado con muita frecuencia...Na linguagem familiar e popular...usam-se expressões como...*arrear o calhau (a carga, a giga, o preso)...ir arrear as calças...*".

- é máis largo ca un día sen pan*, 95
- en todas partes erguen e baixan (ou en todas partes hai cas descalzos, ou en todas partes hai que ver)*, 101 (Gr., p. 146; Ch., nº 360 do 6-20 de abril o 91, p. 12)
- está (ou vai) moi galano*, 95 (Ro., vol. II, p. 395)
- está (verde) coma a ouca*, 92
- está de concello*, 102
- está de xenio*, 99
- estar badando*, 95
- estar botando as mantas no hospital*, 95
- estar cosido*, 95
- estar feito á brosa*, 94 (Ri., p. 16)
- estar na horta e non ve-las verzas*, 95
- estar na parra e non ve-las uvas*, 95
- estar no talego (ou no papo)*, 100
- face-la tía Manuela*, 99
- face-la viuda (dos cinco fillos)*, 99
- face-la(s) chaqueta(s)*, 99
- (facer algo) a medo*, 104
- facer vara*, 99
- fáinas a cocha e págnas os mairraos*, 98
- (feo) coma unha noite sen lúa*, 94
- gana-lo que ganou a burra en maio*, 103
- haber a dar cun pau*, 104
- hoxe bouza e maña cadaval*, 101
- ida por volta*, 93 (Ro., vol. I, p. 517 e vol. II, p. 461)
- inda ben que vén*, 99
- inda non saíu da casca*, 94 (Ri., p. 16; Gr., p. 143; Ch., nº 371 do 13-27 de out. do 91, p. 16)
- irse o comido polo servido*, 103 (Ro., vol. I, p. 586)
- irse ver na pel da burra*, 101
- lavarlle a un os cascós*, 96
- levantarlle o cesto a un*, 101
- levar a un ós alpibardos*, 102 (Ro., vol. I, p. 131).
- levar xetra*, 93
- logo se lle sube o galo ó poxigo*, 95 (Ch., nº 369 do 15-19 de set. do 91, p. 16)
- lle leve a auga os dentes*, 94
- lle tocan as carqueixas*, 94
- ¡manda chover na Habana!*, 102 (Ch., nº 370 do 29 set.-13 out. do 91, p. 16)
- mandarse moito*, 105
- mexan os páxaros*, 93
- mirar a peito*, 103
- mirar de enxezgo*, 103
- non arma-lo merlo*, 101
- non da-la peza para o tacón*, 104
- non é sen tempo*, 93
- non estar para séculas*, 95
- non facer (ou facer) lama*, 103
- non haber caso*, 101
- non hai máis cera cá que arde*, 98
- non pide pan para o camiño*, 93
- non ter ganas de danza*, 95
- non ter limento*, 105
- nunca chove como trona*, 100
- o foco dos pobres*, 105
- óso pingón*, 105
- pechar que marcha o gato*, 105
- perde-lo coiro e maila polpa*, 104
- pisou unha merda*, 98
- ponse feito unha pistraca*, 94

poñe-las mantas ás catro augas,
99
por onde vai a ola que vaia a ta-
padeira, 97
por riba de caldo, sopas, 97
por riba de mel, filloas, 97
pouco máis ten touciño ca soá,
98 (Ro., vol. III, p. 379)
quedar a pre, 104
quenta o sol a páxaro morto, 94
quentarse ó lume, que arden os
cangos, 101
querer a alguén polos vivires, 99
querer pilla-lo ceo cos pes e non
chegarlle coas maus, 98
salir máis cara a salsa có peixe,
104 (Ro., vol. III, pp. 120-
121)
se está arrufando o aire, 93
se fai as once, 103
se traballa para o inglés, 98
ser (algo) unha mea sen conda,
100
ser (ben) canino, 95
ser calzado (dos catro pés), 96
ser coma a calderilla (ou como
as perras gordas), 95
ser coma a gaceta, 96
ser coma pelo de ovo, 96
ser de (ou ter) mala folla, 96
ser defecto do animal, 105
ser do ramo dalguén, 100
ser un cabeza de can, 96
ser un cu de medo, 96 (Ri., p.
14)
ser un lanas, 96

ser un pousafoles (ou un come-
llón), 96
soña-lo burro co farelo, 100
te-lo formigo no cu, 96
ten máis folgos ca un sapo, 95

ten o leite nos beizos, 94 (Ro.,
vol. II, p. 523; Ch., 13-27 de
out. do 91, p. 16)
ten que canillar, 93
ten sete folgos, 95
ter (máis ou menos) refuxo, 92
ter lingua como a vaca rabo, 95
ter máis conto, 105
ter unha leira en Toledo (coma
calquera), 96
terlle o camiño a alguén, 106
toca-la catcha, 93
tocou o sacho (ou o nabo, ou a
moral) a alguén, 102
toda a terra é país, 99 (Gr., p.
146)
tras do mel veñen os abellós, 104
untar a un a bandana, 101
untou o rabo ó cocho gordo, 99
(Ri., p. 13)
vaise (ou marcha) coma o peido
do cu, 93
valeulle a vida (a alguén), 99
vendo a Dios polo cu dunha agu-
lla, 101
verlle a filosa a alguén, 100
verse ata o nó da gorxa, 97
verse entre papos de araña, 97
verse entre portas, 97
víndose a un, 101
volve-la auga ó xarro, 104
xa non dá o pé nin a mau, 98
xogarse "x" anos, 92
xurar bandeira, 99